ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА, СОЦІАЛЬНА ТА ЮРИДИЧНА ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬСТВА: ПЕРЕДУМОВИ Й НАСЛІДКИ

TRAFFICKING IN WOMEN AS A PSYCHOLOGICAL, SOCIAL AND LEGAL PROBLEM OF SOCIETY: PREREQUISITES AND CONSEQUENCES

У статті здійснений теоретичний аналіз проблеми торгівлі людьми, зокрема жінками, як соціального явища, визначені психологічні, соціальні та юридичні передумови та наслідки торгівлі людьми за сучасних умов. Зауважено, що це досить специфічний злочин, який здійснюється одночасно на території декількох держав і тому розглядається як організований злочин, скоєний групою осіб. Торговля жінками є однією з галузей кримінального бізнесу, котра розвивається найбільш стрімкими темпами у світі.

Обґрунтовано, що торгівля жінками – це експлуатація людини, примушення її до виконання тих чи інших трудових функцій. Виділено основні передумови торгівлі людьми, такі як: бідність, привабливість уявного кращого життя за кордоном; слабкі соціальні й економічні структури; безробіття; насильство проти жінок і дітей, дискримінація жінок; корупційність влади; політична нестабільність; збройні конфлікти тощо. Зауважено, що наслідки торгівлі жінками несуть небезпеку як для потерпілої особи, так і для країни або регіону загалом. На макрорівні це порушення прав людини, кримінальні проблеми, соціальна руйнація, втрата людських ресурсів, на мікрорівні – психологічні, соціальні та медичні проблеми. Шляхом наукового пошуку встановлено, що проблема боротьби з торгівлею людьми привертає насамперед увагу неурядових організацій, які завжди більш гостро, ніж представники державних структур, сприймають необхідність дотримання прав людини та швидше реагують на порушення цих прав. За умов сучасного суспільства першочерговим завданням держави є забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві, притягнення до відповідальності, у т. ч. кримінальної, осіб, причетних до торгівлі людьми; забезпечення відновлення прав постраждалих; інформування громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми. Такі завдання мають передбачати комплекс заходів превентивного, інформаційного та соціально-психологічного впливу, а також взаємодію правоохоронних органів і соціальних служб. Тобто подолання негативного явища торгівлі людьми можливе лише через вирішення проблем, що його спричиняють, і пошук ефективних заходів протидії.

Вказано на необхідність розробки узгоджених дій з іншими державами для зміни ситуації. В іншому разі торгівля жінками буде не лише тривати, а й перетвориться на загрозу національній безпеці України.

Ключові слова: торгівля жінками, система протидії торгівлі людьми, попит на тор-

гівлю людьми, пропозиція, права людини, психологічні травми.

The article provides a theoretical analysis of the problem of human trafficking, in particular women as a social phenomenon, identified psychological, social and legal preconditions and consequences of human trafficking in modern conditions. It is noted that this is a very specific crime that is committed simultaneously in several states and is therefore considered an organized crime committed by a group of persons. It is noted that trafficking in women is one of the fastest growing branches of the criminal business in the world.

It is substantiated that trafficking in women is the exploitation of a person, forcing him to perform certain labor functions. The main preconditions for human trafficking are highlighted, such as: poverty, attractiveness of imaginary better life abroad; weak social and economic structures; unemployment; violence against women and children, discrimination against women; corruption of power; political instability; armed conflicts, etc. It is noted that the consequences of trafficking in women pose a danger both to the victim and to the country or region as a whole. At the macro level, these are human rights violations, criminal problems, social destruction, loss of human resources, and at the micro level they lead to psychological, social and medical problems.

The research found that the problem of combating trafficking in human beings attracts the attention of non-governmental organizations, which are always more acutely than government officials, perceive the need to respect human rights and respond more quickly to violations of these rights. In modern society, the primary task of the state is to ensure the safety of persons recognized as victims of trafficking, witnesses and other persons involved in criminal proceedings, bringing to justice, including criminal, persons involved in trafficking; ensuring the restoration of the rights of victims; informing the public about the results of activities in the field of combating human trafficking. Such tasks should include a set of measures of preventive, informational and socio-psychological impact, as well as the interaction of law enforcement agencies and social services. That is, overcoming the negative phenomenon of human trafficking is possible only through solving the problems that cause it and finding effective countermeasures.

The need to develop concerted actions with other states to change the situation is pointed out. Otherwise, trafficking in women will not only continue, but will also become a threat to Ukraine's national security.

Key words: trafficking in women, anti-trafficking system, demand for human trafficking, supply, human rights, psychological trauma.

УДК 159.9.019.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.44>

Джежик О.В.

к.психол.н.,

доцент кафедри психології

та соціальної роботи

Одеський національний політехнічний університет

Постановка проблеми. Важкими соціально-економічними перепонами на шляху розвитку України як незалежної правової

держави стає проблема торгівлі людьми, зокрема жінками, яка погіршилася внаслідок зростання безробіття та зниження асиг-

нувань на програми соціального захисту населення.

Низький рівень життя штовхає жінок на пошуки роботи за кордоном на нелегальних умовах, що водночас зумовлює їх потрапляння до груп ризику. Таким чином, торгівля жінками становить значну суспільну небезпеку. Негативний вплив цього явища спричиняє руйнування суспільної моралі, сприяє деградації та відчуженості особи, втраті родинних зв'язків, небезпечному «звиканню» до негативного явища, появі депресивних синдромів і суїцидальних тенденцій, зростанню агресивності та жорстокості. За останні роки спостерігається поширення торгівлі жінками з метою їх використання для примусової праці, сексуальної експлуатації, розповсюдження наркотиків та інших форм злочинної діяльності.

На думку багатьох міжнародних експертів, Україна є однією з найбільших у Європі країн-постачальників жертв торгівлі людьми. Таким чином, глобальний характер проблеми сприяв активізації дослідницької діяльності з її вивчення у багатьох країнах світу, однак необхідно визначити недостатність досліджень із цієї проблеми, а саме детального психологічного аналізу передумов і наслідків для людини, тому торгівля жінками є актуальним об'єктом дослідження [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Торгівля жінками як соціальне явище активно вивчається в сучасних психологічних дослідженнях, проте її психологічні передумови та наслідки залишаються недостатньо визначеними та суперечливими.

Проблема торгівлі людьми активно аналізувалася як у світовій літературі (К. Брюкерт, К. Парент, Д. Пікареллі), так і на пострадянському просторі (Є. Тюрюканова, М. Малишева).

Висвітлення в сучасній науковій літературі проблеми торгівлі людьми дає підстави виокремити окремі аспекти дослідження цієї проблеми, а саме у контексті: соціальному та правовому (Л. Данильчук, А. Йосипів, К. Левченко, Л. Ковальчук, О. Удалова та ін.); стандартів соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми (В. Кизим, О. Козачук); соціально-педагогічної роботи у сфері протидії торгівлі людьми (Н. Гевчук, Л. Данильчук, Л. Ковальчук, К. Татуревич, К. Черехапа, О. Удалова); соціальної профілактики торгівлі людьми (І. Зверева, Р. Зеленський, Н. Гусак, Л. Данильчук, Н. Калашник, І. Трубавіна та ін.). Соціальний аналіз чинників, сфер діяльності протидії, надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми знаходимо у дослідженнях Державного інституту проблем сім'ї та молоді, Українського інституту соціальних досліджень, Міжнародної організації міграції в Україні, Міжнародного жіночого правозахисного центру

«Ла Страда – Україна». Нормативно-правова база щодо попередження торгівлі людьми представлена міжнародним і вітчизняним законодавством у сфері боротьби з торгівлею людьми [3, с. 172; 4, с. 150].

У контексті аналізу останніх досліджень і публікацій психологічні передумови та наслідки торгівлі людьми потребують більш поглибленого та ретельного вивчення насамперед із метою формування ефективних механізмів попередження торгівлі людьми на національному й інтернаціональному рівнях. Недостатність праць із цієї проблеми робить торгівлю людьми, зокрема жінками, актуальним об'єктом дослідження.

Постановка завдання. Комплексне вивчення торгівлі людьми як явища стає можливим лише завдяки синтезу наукових підходів, кожен із яких доповнює уявлення стосовно торгівлі людьми загалом, її структурних компонентів, психологічних передумов і наслідків за сучасних умов.

Конвенція Ради Європи (2005 р.) визначає торгівлю людьми як найм, перевезення, передачу, насильницьке викрадення, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, котра має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів [8, с. 112].

Відповідно до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» «торгівля людьми» визначається як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у т. ч. сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що за Кримінальним кодексом України вважається злочином [5, ст. 173; 6, ст. 149, 302].

Торгівля людьми – це вид економічної діяльності, що формується за конкретних соціально-економічних умов і функціонує у тіньовій сфері ринкового середовища, який полягає у задоволенні потреб споживача й отриманні прибутку постачальником внаслідок процесу купівлі-продажу «живого товару» [12, с. 4].

Загалом зауважимо, що торгівля людьми – це експлуатація людини, примус її до виконання тих чи інших трудових функцій. Протидія торгівлі людьми за такого підходу зводиться

до створення належних умов роботи, які виключають примусову працю й експлуатацію людини [11, с. 144].

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи досвід попередніх досліджень, передумови та причини торгівлі людьми в Україні з'явилися як наслідок зубожіння населення, зростання безробіття, зменшення асигнувань на програми соціального захисту [9, с. 14].

Щороку приблизно 1,2 млн жінок у всьому світі стають жертвами торгівлі людьми, переважно з метою комерційної експлуатації чи примусової праці [14].

До основних чинників торгівлі людьми можна віднести бідність, привабливість уявного кращого життя за кордоном; слабкі соціальні й економічні структури; безробіття; організовану злочинність, незахищеність від неї; насильство проти жінок і дітей, дискримінацію жінок; корумпованість влади; політичну нестабільність; збройні конфлікти тощо.

Аналіз наукових досліджень вказує на наявність зовнішніх причин і внутрішніх передумов торгівлі жінками [7, с. 64]. До зовнішніх причин відносять:

- недієву систему протидії торгівлі людьми у світі (відкриття кордонів, спрощення умов подорожування; невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо запобігання торгівлі людьми та захисту потерпілих осіб реальним умовам, брак механізмів реалізації законів; корумпованість відповідальних органів влади, які забезпечують дотримання законності; неузгодженість міграційної політики з реаліями ринку праці у країнах; лояльне законодавство до занять проституцією в багатьох країнах світу; формування міжнародних кримінальних об'єднань; інтернаціоналізацію тіньової економіки);

- попит на торгівлю людьми (попит на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо на експлуата-

цію жінок і дітей; працю в галузях, де основне населення не хоче працювати через низку причин, зокрема через небезпечні умови праці);

- наявність можливостей для торгівців людьми (фінансових винагород за торгівлю людьми; безкарності за вчинення злочинів, мінімального ризику настання негативних наслідків для самих торгівців; відсутності справедливості для потерпілих і потенційних жертв, яка дає змогу торгівцям маніпулювати своєю безкарністю);

- пропозицію, наявність потенційних жертв (бідність та економічну нерівність між країнами та регіонами; обмеження пропозиції щодо працевлаштування всередині своїх країн; наявність війн чи збройних конфліктів; відсутність легального статусу та громадянства значної частини населення, особливо національних меншин).

Внутрішні передумови торгівлі людьми поділяються на економічні, соціальні, інформаційні, правові та психологічні. Серед внутрішніх передумов торгівлі жінками значної ваги набувають, на нашу думку, саме психологічні передумови, оскільки вони стосуються самого суб'єкта. Психологічні передумови, такі як насамперед викривлення моральних цінностей значної частини населення та їхня деформація, зумовлені неблагополуччям у родині; бездоглядністю або надмірно жорстким контролем, який провокує внутрішній протест незалежно від статків родини; порушенням емоційних контактів із членами родини; недоліками статево-рольового виховання; несформованістю позитивного образу «Я»; відсутністю духовних принципів; бажанням самоствердитися за рахунок іншого; кризовим станом, у якому перебувають українські громадяни та який призвів до зниження самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей (див. табл. 1).

Якщо раніше головним чинником торгівлі людьми вважалися безробіття та низькі заро-

Таблиця 1

Внутрішні передумови торгівлі жінками

Економічні: <ul style="list-style-type: none"> – економічна нестабільність у державі; – наявність тіньової економіки; – соціальна нерівність у країні; – високий рівень безробіття; – низький рівень доходів. 	Соціальні: <ul style="list-style-type: none"> – наявність насильства в сім'ї; – девіантна поведінка батьків; – низький рівень освіти; – розлучення; – виїзд членів родини за кордон. 	Інформаційні: <ul style="list-style-type: none"> – низька обізнаність щодо прав людини; – соціальні стереотипи виховання; – неправдива «агітація»
Правові: <ul style="list-style-type: none"> – відсутність незалежної системи захисту потерпілих; – незахищеність українських громадян від «торговців людьми»; – недостатнє покарання злочинців. 	Психологічні: <ul style="list-style-type: none"> – неблагополуччя у родині; – погіршення психологічного самопочуття; – відсутність духовних принципів; – порушення емоційних контактів із членами родини; – недоліки статево-рольового виховання; – не сформованість позитивного образу «Я»; – система цінностей у батьківській сім'ї. 	

бітки, то сьогодні треба вже наголошувати на психологічних проблемах людства. Безсумнівно, бідність залишається сприятливим фактором, але вона не може пояснити всі випадки сексуальної експлуатації жінок і торгівлі ними.

Безумовно, постраждати від торгівлі людьми може будь-яка особа незалежно від статі та віку. За даними соціологічних досліджень, близько 10% мешканців України так чи інакше стикалися з випадками торгівлі людьми, де найчастіше потерпілими стають жінки та діти. Таку ситуацію зумовлює «фемінізація» бідності, соціальне сирітство, гендерна дискримінація та багато інших факторів. Найбільш уразливими до торгівлі людьми є така категорія громадян, як незаміжні жінки, самотні матері, розлучені особи, молодь, діти вулиці, діти-сироти, вихідці з неблагополучних сімей, особи-мігранти, особи, які зазнали насильства, матеріально незабезпечені, особи із проблемами психічного здоров'я, особи, звільнені з місць позбавлення свободи, а також вимушені переселенці або внутрішньо переміщені особи із зони воєнних дій на сході України [2, с. 119].

Таким чином, торгівля людьми є брутальним порушенням прав людини. На макрорівні вона порушує право людини як на життя, так і на незалежність і свободу від рабства в будь-яких проявах. Торгівля людьми також сприяє соціальної руйнації людини, тому що постраждалі опиняються в ситуації неприйняття та частіше потребують соціальної підтримки. Явище торгівлі людьми провокує створення кримінальної проблеми, зокрема фінансуючи організовану злочинність. За даними ООН, торгівля людьми вважається одним із найприбутковіших злочинних бізнесів. Згідно з даними управління розвідки Сполучених Штатів цей «бізнес» приносить приблизно 9,5 млн доларів прибутку [7, с. 37]. Торгівля людьми загрожує демографічній безпеці, позбавляє країни людських ресурсів, оскільки призводить до зниження заробітної плати, відсутності догляду за літніми людьми в суспільстві, до появи неосвіченого покоління [13].

Мікрорівень наслідків торгівлі людьми представлений медичними, соціальними та психологічними проблемами. У період перебування в рабстві та після повернення у країну поста-

чання всі потерпілі мають серйозні проблеми психологічного та соціального характеру, розлади здоров'я, спричинені жорстокою експлуатацією, жакливими умовами перебування, браком медичної допомоги (див. табл. 2).

До медичних наслідків відносять проблеми зі здоров'ям: різноманітні захворювання, отримані внаслідок побиття, неналежних умов праці, важких фізичних навантажень або поганого харчування.

Соціальні проблеми осіб, постраждалих від торгівлі людьми, проявляються у неспроможності самостійно розв'язувати власні соціальні труднощі (дезадаптації). Це призводить до погіршення і напруження стосунків із родиною. Жінки не можуть налагодити свої взаємини з дітьми, батьками, чоловіками, уникають спілкування із друзями, знайомими, не можуть влаштуватися на роботу.

Окрім того, жертви торгівлі мають значні психологічні проблеми. Постраждали жінки часто залежні від наркотичних речовин, зловживають алкоголем, мають психічні розлади, ознаки депресії, безпорадності. До психологічних проблем можна також віднести втрату контролю над своїм життям, почуття провини, відсутність життєвої перспективи, зниження самооцінки, постійний страх тощо (див. рис. 1).

З метою підбору першочергових заходів психокорекційного впливу здійснимо аналіз негативних психологічних наслідків жертв торгівлі людьми, зображений на рис. 1. Першим і, на нашу думку, найбільш небезпечним наслідком є недовіра до самого себе, низька самооцінка, що проявляється у бездіяльності, труднощах у прийнятті рішень або недовіри до рішень інших людей; труднощах у плануванні будь-яких дій щодо майбутнього; надзвичайній чутливості або надзвичайній здатності реагувати на інших людей і на зовнішній вплив. Під час здійснення психокорекційної роботи насамперед необхідно заохотити невеликі успіхи людини, поставити нескладні завдання, короткотермінові цілі, підкреслити досягнення.

Недовіра до інших є також небезпечним психологічним наслідком торгівлі жінками. Постраждала проявляє упереджене ставлення до того, хто надає послуги, і до пропозицій

Таблиця 2

Наслідки торгівлі людьми

Макрорівень (для країни або регіону)	Мікрорівень (для потерпілої особи)
1. Порушення прав людини. 2. Кримінальні проблеми (зокрема фінансування організованої злочинності). 3. Соціальна руйнація. 4. Втрата людських ресурсів (загроза демографічній безпеці).	1. Медичні наслідки (проблеми зі здоров'ям). 2. Соціальні наслідки. 3. Психологічні травми.

Рис. 1. Психологічні наслідки торгівлі людьми

про допомогу, демонструє небажання розголошувати будь-яку інформацію та надавати правдиву інформацію. Для встановлення контакту психологу необхідно з'ясувати потреби та стан постраждалої особи, надати практичну допомогу і моральну підтримку.

Іншим психологічним наслідком є самозвинувачення, почуття провини, сорому, проявляється у неможливості дивитися у вічі іншій людині та висловлювати свою думку; труднощах із розповіддю про події й описом своїх почуттів; небажанням йти на огляд до лікарів, брати участь у групових чи інших заходах. Потерпілу необхідно переконувати, що в тому, що сталося, немає її провини, постійно нагадувати, що торгівля людьми є злочином, від якого постраждало багато людей, що людина не єдина в цій проблемі, що вона мужньо повелася у надзвичайних обставинах.

Злість на себе та інших також є одним із небезпечних психологічних наслідків торгівлі людьми, оскільки проявляється у ворожості або жорстокості стосовно тих, хто надає підтримку, до інших людей, навіть співмешканців, сім'ї, завданні собі фізичної шкоди, надмірній емоційності, звинуваченні інших, відмові у співпраці або невдячності, саботуванні

позитивного процесу відновлення психічного стану. Необхідним кроком у цій ситуації є терпіння, спокійна реакція на прояви ворожості, злість чи розчарування. Необхідно вживання обміркованих заходів для гарантії безпеки як постраждалої особи, так і інших людей.

Постраждала жінка може також відчувати ізолюваність і самотність, сум, депресію, відокремлення від інших, апатію, бездіяльність, проявляти егоцентризм. У такій ситуації слід запропонувати спілкування із сім'єю, друзями, надати людині можливість брати участь у індивідуальній чи груповій діяльності.

Іншою психологічною реакцією може бути залежність, підлабузництво чи самозахист, що проявляється у нездатності або небажанні ухвалювати рішення, бажанні догодити, піддаванні сторонньому впливу, неспроможності самовизначитися або визначити власні пріоритети, постійному наріканні, відмові або небажанні приймати допомогу. Необхідно переконати постраждалу бути впевненою у своїх можливостях і здібностях, запобігти виникненню залежності, надати можливість обирати, коли і як вона хоче отримати допомогу, чи хоче, щоб їй надали таку допомогу. Можна також поставити нескладні завдання та визначити легко досяжну мету.

Провали в пам'яті, роздвоєння особистості є ще одним небезпечним психологічним наслідком торгівлі людьми. Найчастіше це проявляється у неспроможності повністю згадати деталі чи події минулого, небажанні відповідати чи ставити запитання. Необхідним кроком у цій ситуації є не засудження постраждалої, утримання від коментарів, відсутність тиску на людину.

Ще одним психологічним наслідком торгівлі людьми є страх, відсутність безпеки, тривога. У потерпілої відсутнє бажання бачитися з людьми та виходити на вулицю. Характерними є тремтіння, страх, аритмія, безсоння та нічні жахи, труднощі з концентрацією уваги, неспроможність спокійно вислухати співрозмовника. До першочергових заходів психологічної допомоги можна віднести гарантії безпеки, конфіденційності та нерозголошення інформації про місце перебування постраждалої особи [1, с. 78; 8, с. 66; 10, с. 4].

Загалом зауважимо, що торгівля жінками – це складне та багатогранне соціально-економічне, психологічне та юридичне явище, яке має важкі психологічні наслідки для постраждалої особи, що вказує на необхідність надання жертвам торгівлі людьми якісної правової та психологічної допомоги.

Висновки з проведеного дослідження.

Встановлено, що торгівля людьми – це досить специфічний злочин, який відбувається одночасно на території декількох країн і тому може розглядатися тільки в комплексі як організований злочин, скоєний групою осіб. Важливим завданням держави є подолання негативного явища торгівлі людьми через вирішення проблем, що його спричиняють. Завдання протидії торгівлі людьми реалізуються у напрямках соціально-психологічної роботи з уразливими групами ризику, особливо з жінками, дітьми та молоддю. Чітке застосування адміністративно-правового механізму протидії торгівлі людьми дасть змогу розробити ефективні методи запобігання зростанню цього ганебного явища.

Ми приєднуємося до думки експертів, що для успішного розв'язання проблеми торгівлі людьми необхідно вирішити такі завдання: забезпечити правовий захист жертв торгівлі людьми; здійснити нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей; впровадити у практику діяльності правоохоронних органів новітні методи ведення оперативно-розшукової роботи у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів; укласти міжнародні угоди у сфері протидії торгівлі людьми; проводити постійний моніторинг та аналіз стану справ із питань торгівлі людьми; вдосконалити нормативне регулювання у сфері туризму і модельного бізнесу, а також посередницької діяльності

із працевлаштування за кордоном; створити єдину загальнодержавну систему обліку осіб, котрі вчинили злочини, пов'язані з торгівлею людьми; включити питання щодо запобігання торгівлі людьми до освітніх програм для дітей і молоді; постійно проводити у засобах масової інформації роз'яснювальну роботу з питань протидії торгівлі людьми; забезпечити діяльність центрів реабілітації для осіб, що постраждали від торгівлі людьми; підвищити якість надання соціальних послуг потерпілим.

За вищевикладених обставин державні заходи із запобігання торгівлі людьми мають включати в себе інформаційно-просвітницьку й освітню роботу з підвищення рівня усвідомленості проблеми та формування навичок безпечної поведінки. Важливим завданням держави є подолання негативного явища торгівлі людьми через вирішення проблем, які її спричиняють.

Аналіз літературних джерел, вивчення досвіду організаційно-правових і психологічних аспектів надання допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми, вказує на необхідність поглибленої наукової розробки цієї проблеми, узагальнення досвіду та напрацювання необхідних рекомендацій

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусак Н., Романова І. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 159 с.
2. Гусак Н. Протидія торгівлі людьми. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 166 с.
3. Джежик О.В. Програма професійної підготовки фахівців-психологів до реабілітаційної роботи з особами, постраждалими від торгівлі людьми. *Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності* : монографія. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2020. Т. 1. С. 171–207.
4. Джежик О.В. Соціально-психологічні проблеми торгівлі людьми: торгівля жінками з метою сексуальної експлуатації. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 12. Т. 1. С. 149–154.
5. Закон України «Про протидію торгівлі людьми». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19–20. Ст. 173.
6. Кримінальний кодекс України із змінами. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 149, 302.
7. Мручковська Е., Пахом'юк Н., Кочерга О. Протидія торгівлі людьми в Україні : навчально-методичний посібник до спецкурсу / за заг. ред. К. Левківського та ін. Київ : ВАІТЕ, 2017. 88 с.
8. Протидія торгівлі людьми : збірник нормативно-правових актів. Київ, 2016. 196 с.
9. Пунда А.В. Основні причини та передумови торгівлі людьми в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 12. С. 3–22
10. Святун О.В. Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.11 / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. Київ, 2005. 18 с.

11. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навчально-методичний посібник / К. Левченко, Л. Ковальчук, Л. Удалова. Київ : Агентство «Україна», 2011. 292 с.

12. Турок В.В. Соціально-економічні наслідки та механізми протидії торгівлі людьми : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.07 / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2016. 24 с.

13. An EU Strategy towards the eradication of trafficking in Human beings (2012–2016). URL: <http://ec.europa.eu/> (дата звернення: 18.01.2021).

14. ILO Action Against Trafficking in Human Beings. URL: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/> (дата звернення 19.01.2021)

15. Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century. *Human Security Centre, University of British Columbia*. URL: <http://www.hsrgroup.org/> (дата звернення: 09.01.2021).